Kokand University

“GLOBALLASHUV SHAROITIDA ONA TILI VA ADABIYOTNING IJTIMOIY AHAMIYATI VA UNI SAQLASH TAMOYILLARI”

MAVZUSIDAGI II ANA’ANAVIY XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

QO‘QON 2026

6. Xursanovna, U. K. (2025). NUTQIY NORMALARDAN CHETLASHISH VA YOZISHDAGI INNOVASION ELEMENTLAR. XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYALAR, 1(3), 57-59.

BADIIY ADABIYOTDA SHAXSIY IDENTITET MASALASIGA DOIR

Qodirov Abdulazizbek Luqmonjon o‘g‘li,
Qo‘qon universiteti Andijon filiali
O‘zbek va rus filologiyasi kafedrasi
dotsenti v.b., f.f.b.f.d(PhD)
(O‘zbekiston)

Annotatsiya: Mazkur maqolada badiiy adabiyotda identitet masalasi nazariy va badiiy– estetik jihatdan tahlil qilinadi. Identitet tushunchasining falsafiy, psixologik va adabiy talqinlari yoritilib, uning shaxs ruhiyati hamda badiiy tafakkurdagi o‘rni ochib beriladi. Tadqiqotda zamonaviy adabiyotda milliy, ijtimoiy, madaniy va individual identitetning namoyon bo‘lish shakllari ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, badiiy matnda qahramonning o‘zligini anglash jarayoni, identitet inqirozi va ma’naviy izlanishlari poetik vositalar orqali tahlil etiladi. Maqolada identitetning tarixiy xotira, milliy qadriyatlar va global madaniy jarayonlar bilan aloqasi ham yoritilgan. Tadqiqot natijalari badiiy adabiyotda identitet masalasi insonning ichki dunyosini ochishda muhim estetik va konseptual vosita ekanligini ko‘rsatadi. Shuningdek, zamonaviy o‘zbek adabiyotida identitet masalasi badiiy tafakkurning yetakchi yo‘nalishlaridan biriga aylangani asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: identitet, badiiy adabiyot, shaxs, milliy identitet, poetika, badiiy tafakkur, qahramon, identitet inqirozi, madaniyat, estetik talqin, ruhiyat, modernizm.

Abstract: This article examines the issue of identity in fiction from theoretical as well as artistic and aesthetic perspectives. Philosophical, psychological, and literary interpretations of the concept of identity are analyzed, and its significance in personal consciousness and artistic thinking is revealed. The study explores the manifestations of national, social, cultural, and individual identity in contemporary literature. Particular attention is paid to the character’s

process of self– awareness, the crisis of identity, and spiritual quests reflected through poetic devices. The article also discusses the relationship between identity, historical memory, national values, and global cultural processes. The findings demonstrate that the issue of identity serves as an important aesthetic and conceptual tool for revealing the inner world of a person in literary works. The article also discusses the relationship between identity, historical memory, national values, and global cultural processes. The findings demonstrate that the issue of identity serves as an important aesthetic and conceptual tool for revealing the inner world of a person in literary works. Furthermore, it is argued that the problem of identity has become one of the leading directions of artistic thinking in modern Uzbek literature.

Keywords: identity, fiction, personality, national identity, poetics, artistic thinking, character, identity crisis, culture, aesthetic interpretation, spirituality, modernism.

Globallashuv davrida identitet masalasi muhim masalalardan biri sifatida ilm– fan vakillari e’tiborini tortib kelmoqda. Insonning dunyoda kim ekanligini va asosiy vazifasini anglashga intilishi, haqiqiy “men”ini izlashi qadim davrlardan buyon davom etib kelayotgan bo‘lsa-da, insonlar o‘rtasidagi munosabatlarning chigallashgani, turli ijtimoiy-falsafiy qarashlarning bashariyatga ta’siri, raqamlashayotgan jamiyat inson ichki dunyosini yanada chuqurroq tadqiq etish masalasini qo‘yadi. Bu esa identitet masalasini turli fanlar kesimida alohida o‘rganish zarurati borligini ko‘rsatadi. Xususan, identitet tushunchasini adabiyotshunoslik nuqtayi nazaridan baholash, uning badiiy adabiyotdagi shakllarini tahlil qilish dolzarb ahamiyatga ega.

XX asrning birinchi yarmidan boshlab sotsiologiya, psixologiya va falsafada identitet nazariyasi bo‘yicha qator ishlar amalga oshirila boshlandi. Jumladan, psixolog E.Eriksonning tadqiqotlari identitet nazariyasi taraqqiyotida alohida ahamiyat kasb etadi. E.Erikson identitet masalasini inson shaxsining psixologik va ijtimoiy taraqqiyoti bilan bog‘liq holda tadqiq etadi. U identitetni insonning o‘z “Men”ini anglashi, o‘zligini his qilishi hamda jamiyatdagi o‘rnini belgilashi bilan bog‘liq murakkab psixosotsial hodisa sifatida talqin qiladi. Erikson nazariyasiga ko‘ra, identitet inson hayoti davomida bosqichma-bosqich shakllanadi va bu jarayon biologik, psixologik hamda ijtimoiy omillarning o‘zaro ta’siri asosida rivojlanadi. Olimning fikricha, shaxs o‘z hayotining har bir bosqichida muayyan

psixologik inqirozlarni boshdan kechiradi va aynan shu jarayon identitetning shakllanishiga xizmat qiladi [1:21].

Shaxsiy identitet muammosini o‘rganish, eng avvalo, shaxs va identitet tushunchalarning mazmunani aniqlashtirishni talab qiladi. Germenitiv doira qonunlariga ko‘ra, shaxsiy identitat fenomenini tahlil qilishdan avval uning aniq ta’rifini berish zarur bo‘lsa-da, mazkur hodisaning mohiyatini faqatgina uning funksional va strukturaviy jihatlarni o‘rganish asosida tushunish mumkin. Shu sababli shaxsiy identitetni tadqiq etishda dastlabki “oldindan tushunish” konsepsiyasi muhim metodologik asos vazifasini bajaradi.

G‘arb falsafasida shaxsni maxsus tadqiqot obyekt sifatida ko‘rib chiqqan Boxius shaxsni “aqlli mavjudotning individual shakli” sifatida talqin etadi. Identitet esa umumiy ma’noda narsaning o‘z-o‘ziga aynanligi ya’ni uning faqat o‘zi bo‘lib qolishi ma’nosini anglatadi [3:65]. Shu nuqtayi nazardan, shaxsiy identitet shaxsning o‘ziga xosligi, boshqa barcha mavjudlik shakllaridan farqlanganligini ta’minlovchi mazmuniy asos sifatida namoyon bo‘ladi. Demak, shaxsiy identitet shaxsning individualligini belgilovchi va uni boshqa voqeliklardan farqlab turuvchi mazmuniy aniqlikdir.

Mazkur yondashuv asosda shaxsiy identitetning asosiy vazifasi shaxsni tashkil voqelikdan farqli va mustaqil mavjudlik sifatida qaror toptirishdan iboratdir. Shu bois identitet vazifalarni ikki asosiy guruhga ajratish mumkin: birinchi guruh vazifalar shaxsning tashqi dunyodan mazmuniy jihatdan ajralib turishini ta’minlaydi. Ikkinchi guruh esa ushbu farqlilikning voqelikda namoyon bo‘lishi va amalga oshishiga xizmat qiladi.

Birinchi holatda shaxs o‘zini butun borliqqa qarama-qarshi qo‘yadi. Ikkinchi holatda esa tashqi dunyoning muayyan mazmun qatlamlarini o‘zlashtirish vositasida boshqa qatlamlarga qarshi qo‘yadi. Natijada shaxsning barcha tarixiy-ijtimoiy va madaniy identifikatsiya shakllari identitetning aniq tarixiy ko‘rinishlari sifatida yuzaga keladi.

Shaxsiy identitetning ikkinchi guruh vazifalari esa shaxsning o‘z individualligini qaror toptirish jarayonidagi faol va passiv holati bilan bog‘liqdir. Agar shaxs o‘z identitetini erkin ravishda shakllantirsa, u subyekt sifatida namoyon bo‘ladi. Aksincha, uning identiteti tashqi muhit, jamiyat yoki boshqa insonlar ta‘sirida shakllansa, shaxs obyekt maqomida qoladi. Shu ma’noda shaxsiy identitet insonning o‘zligini anglash va uni voqelikda tasdiqlash jarayoni bilan uzviy bog‘liqdir.

Shaxs va dunyo o‘rtasidagi qarama-qarshilik masalasini tadqiq etar ekan, V.N.Gasilin insonning o‘zini “Men” va “men emas” shaklida ajratishi ayni paytda uning o‘zini identifikatsiya qilishi ekanligini ta’kidlaydi [4:89]. Insonning mazmuniy individualligi nimaga asoslanishi mumkinligi masalasi esa falsafiy tafakkur tarixida eng murakkab savollardan biri sifatida namoyon bo‘ladi. Ong universallikka ega bo‘lgani sababli u shaxsning mutlaq individualligini ifodalab bera olmaydi. Georg Gegel ta’kidlaganidek, hissiy ishonch orqali idrok etilgan har qanday “yakka” mohiyat tushunchada umumiylik shakliga aylanadi. F.Nitsshe esa ongni individual emas, balki insondagi “jamoaviy va turga oid” qatlam sifatida baholaydi. Shu bois inson o‘zini anglashga qanchalik urinmasin, u ko‘proq o‘zidagi umumiylikni idrok etadi.

Bundan tashqari, inson irodasi ham personal identitetning mutlaq asosi bo‘la olmaydi. Chunki shaxsning istak va maqsadlari ko‘pincha jamiyat tomonidan shakllantiriladi. Reklama, targ‘ibot va ijtimoiy me’yorlar insonning xatti-harakatlarini boshqaradi, natijada shaxs o‘z qarorlarining qanchalik mustaqil ekanligiga shubha bilan qaray boshlaydi. Peter Sloterdijk fikricha, insonning ichki tuzilmasida go‘yoki “Boshqa”ning mavjudligi singdirilgan bo‘lib, u ijtimoiylashuv jarayonida shaxsni jamiyatning mahsuliga aylantiradi. Shuning uchun insonning “Men”i ko‘pincha tashqi kuchlar tomonidan dasturlashtirilgan hodisa sifatida namoyon bo‘ladi.

XX asr psixoanalitik tafakkurida insonning haqiqiy mohiyati sifatida talqin etilgan ongosti ham personal identitetning barqaror asosi bo‘la olmaydi. Jean Baudrillard ongostining zamonaviy madaniyatda insonning ichki “ramziy ombori”ga aylantirilganini qayd etsa, Jacques Lacan ongosti tuzilmasi til kabi tashkillashtirilganligini va inson uni jamiyatdan meros qilib olishini ta’kidlaydi [8:27]. Demak, insonning eng yashirin qatlamlari ham mutlaq individual emas, balki ijtimoiy va madaniy diskurslarning mahsulidir.

Shaxsning o‘z tarixiga asoslangan identiteti ham mutlaq ishonchli asos bo‘la olmaydi. Chunki o‘tmish inson xotirasida saqlanadigan izlar orqali mavjud bo‘ladi, xotira esa manipulyatsiya va sun’iy konstruksiyalarga moyildir. Shu sababli insonning o‘z tarixiga tayangan holda o‘zini identifikatsiya qilishi ham nisbiy xarakter kasb etadi. Natijada personal identitet insonning mutlaq va o‘zgarmas mohiyati emas, balki ijtimoiy, madaniy va tarixiy omillar ta’sirida shakllanuvchi murakkab fenomen sifatida namoyon bo‘ladi. Zamonaviy adabiy jarayonda identitet muammosi milliy, ijtimoiy-madaniy va individual qatlamlar kesimida

talqin qilinib, qahramon ruhiyati va ichki ziddiyatlarni yoritib berishda yetakchi badiiy vositalardan biriga aylangan. Tadqiqot davomida identitet tushunchasi psixologik, falsafiy va adabiy-nazariy jihatdan murakkab hamda ko‘p qatlamli fenomen ekanligi aniqlandi. Shuningdek, badiiy matnda identiteting inqirozi tarixiy xotira, milliy qadriyatlar hamda globallashuv jarayonlari orasidagi munosabatlar vositasida inson ruhiy olamning chuqur badiiy tasvirini yaratishga xizmat qilishi kuzatildi.

Xulosa qilib aytganda, badiiy adabiyotda identitet masalasi insonning o‘zligini anglash, ma’naviy-ruhiy kechinmalari hamda jamiyat bilan o‘zaro munosabatlarini yoritishda muhim badiiy hamda estetik kategoriyasi sifatida namoyon bo‘ladi. Zamonaviy adabiy jarayonda identitet muammosi milliy, ijtimoiy-madaniy va individual qatlamlar kesimida talqin qilinib, qahramon ruhiyati va ichki ziddiyatlarni yoritib berishda yetakchi badiiy vositalardan biriga aylangan. Tadqiqot davomida identitet tushunchasi psixologik, falsafiy va adabiy-nazariy jihatdan murakkab hamda ko‘p qatlamli fenomen ekanligi aniqlandi. Shuningdek, badiiy matnda identiteting inqirozi tarixiy xotira, milliy qadriyatlar hamda globallashuv jarayonlari orasidagi munosabatlar vositasida inson ruhiy olamning chuqur badiiy tasvirini yaratishga xizmat qilishi kuzatildi. Natijada identitet masalasi zamonaviy badiiy tafakkurning muhim konseptual yo‘nalishlarini biri sifatida inson va jamiyat munosabatlarini anglashda keng estetik imkoniyatlarga ega ekanligi asoslandi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Erik Erikson Erikson E. H. Identity: Youth and Crisis. – New York: W. W. Norton & Company, 1968. – 336 p.
2. Stuart Hall Hall S. Cultural Identity and Diaspora // Identity: Community, Culture, Difference. – London: Lawrence & Wishart, 1990. – P. 222-237.
3. Zygmunt Bauman Bauman Z. Identity: Conversations with Benedetto Vecchi. – Cambridge: Polity Press, 2004. – 120 p.
4. Anthony Giddens Giddens A. Modernity and Self– Identity: Self and Society in the Late Modern Age. – Stanford: Stanford University Press, 1991. – 256 p.
5. Paul Ricoeur Ricoeur P. Oneself as Another. – Chicago: University of Chicago Press, 1992. – 384 p.

6. Jacques Lacan Lacan J. Écrits: A Selection. – London: Routledge, 1977. –418 p.
7. Jean Baudrillard Baudrillard J. Simulacra and Simulation. – Ann Arbor: University of Michigan Press, 1994. – 164 p.
8. Friedrich Nietzsche Nietzsche F. Beyond Good and Evil. – New York: Vintage Books, 1989. – 240 p.
9. Georg Wilhelm Friedrich Hegel Hegel G. W. F. Phenomenology of Spirit. – Oxford: Oxford University Press, 1977. – 640 p.
10. Sigmund Freud Freud S. The Ego and the Id. – New York: W. W. Norton & Company, 1962. – 80 p.
11. Benedict Anderson Anderson B. Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. – London: Verso, 2006. – J 240 p.
12. Edward Said Said E. Culture and Imperialism. – New York: Vintage Books, 1994. – 416 p.
13. Mikhail Bakhtin Bakhtin M. The Dialogic Imagination. –Austin: University of Texas Press, 1981. – 444 p.
14. Michel Foucault Foucault M. The Archaeology of Knowledge. – New York: Pantheon Books, 1972. – 245 p.
15. Carl Gustav Jung Jung C. G. The Archetypes and the Collective Unconscious. – Princeton: Princeton University Press, 1981. – 470 p.

ABDURAUF FITRAT ASARLARIDA KELTIRILGAN BA'ZI METAFORALARNING LINGVOPRAGMATIK TAHLILI

Usmonova Shaxnozaxon Erkinjonovna,
Namangan davlat pedagogika instituti
Boshlang'ich ta'lim innovatsiyalari kafedrasi
ona tili fani o'qituvchisi,
Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
e-mail: zafarbekismatov@gmail.com
Tel: +99899 728 05 58
(O'zbekiston)

Annotatsiya. Bugungi kun tilshunosligida pragmatika va emotsional-ekspressivlik tushunchasi hali ham markaziy tushunchalardan biri hisoblanmoqda.

MUNDARIJA:

G‘ofurjon ZAXIDOV Ona tili — millat ma’naviyatining tayanchi……3

Olimjon DAVLATOV Davlat tili siyosatining sakkiz muammosi: muammo va yechimlar……5

Maqsud ASADOV Globallashuv sharotida qadriyatlar qadri: ma’naviy yuksalish va Xorazm ma’rifati……11

Abduvahob QAYUMOV, Nargiza XOLMATOVA Zamonaviy adabiyotdagloballashuv muammosining yoritilishi (N.Norqobulovning “Sut sotuvchi bola”hikoyasi misolida)……..17

Maxsuda SARIBAYEVA Filolog-pedagog tayyorlash tizimida metodika fanining o‘rni……21

Suhrob XAMROYEV Globallashuv sharoitida ona tili va adabiyot orqali talabalar ijodiy kompetensiyasini rivojlantirishning ijtimoiy-psixologik asoslari……29

Kommuna UMURZAKOVA Milliy til madaniyati va tarbiya jarayonida yoshlar nutqining o‘rni……35

Abdulazizbek QODIROV Badiiy adabiyotda shaxsiy identitet masalasiga doir..43

Shaxnozaxon USMONOVA Abdurauf Fitrat asarlarida keltirilgan ba’zi metaforalarning lingvopragmatik tahlili……48

Uminiso ORUNBAYEVA Ekspressiv nutqiy aktlarning pragmatik va lingvistik xususiyatlari……58

Abduxoliq TASHANOV O‘zbekiston yoshlari ma’naviyatida buzg‘unchi g‘oya va buzg‘unchi ta’sirlarning namoyon bo‘lish sabablari ……64

Muslimjon NASIROV Assotsiativ lug‘atlar tuzilishini o‘rgatishda zamonaviy texnologiya va metodlardan foydalanish.....74

Nigina MURODOVA Sun’iy intellekt va lingvodidaktika: zamonavit til ta’limining yangi bosqichi……..81

Abdulla ULUG‘OV Mahmudxo‘ja Behbudiy jasorati…….86

Hatıra YUSIFOVA Esmethanım mammadovanın bilimsel mirası fonunda türk halkları edebiyyatında kadın yaradıclığı: tarih, kimlik ve dijital dönüşüm.....93